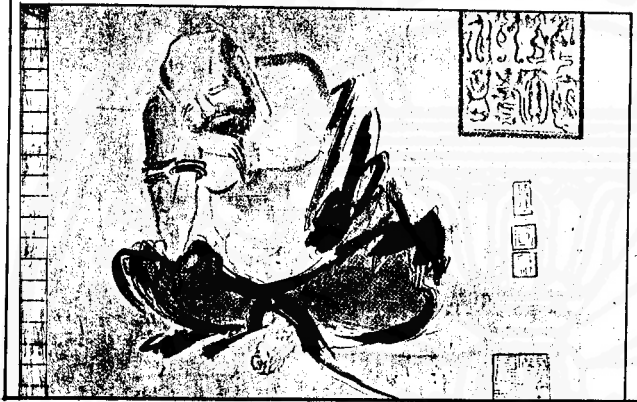

วิจารณ์ หนังสือ

จิตวิเคราะห กับ พุทธศาสนิกายเซน

อิริค ฟรอมม์ เขียน,
สมบัติ พิศสะอาด แปล,
จิตวิเคราะห์กับพุทธศาสนิกายเซน,
โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร, 2527,

หนังสือเล่มนี้ ได้แปลมาจาก *Zen Buddhism and Psychoanalysis* (Condor Book, Souvenia Press, 1977) ซึ่งรวบรวมคำบรรยายของ อิริค ฟรอมม์, ดี.ที.ซูซุกิ และ ริชาร์ด เดอ มาร์ติโน บทความนี้ได้เสนอต่อที่ประชุมปฏิบัติการ ในหัวข้อจิตวิเคราะห์กับพุทธศาสนิกายเซน ที่เมือง Cuernavaca เมืองเม็กซิโก (1957) ผู้แปล (สมบัติ พิศสะอาด) ได้เลือกแปลเฉพาะของ อิริค ฟรอมม์ เนื่องจากมีความสนใจในเรื่อง “จิตวิเคราะห์แบบมนุษยนิยม” และสนใจในงานเขียนเรื่องอื่นของฟรอมม์อีกด้วย ผู้แปลได้อธิบายที่มาของบทความนี้และได้เขียนสรุปเนื้อ-

หาไว้ในคำนำของผู้แปล ซึ่งนับเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านเป็นอันมาก เพราะคำนำนี้ได้เสนอโครงสร้างของหนังสือเล่มนี้ไว้อย่างคร่าว ๆ และกระชับพอสมควรแสดงถึงการมุ่งมั่นในการถ่ายทอดและความซาบซึ้งของผู้แปลเป็นอย่างดี นอกจากนี้ผู้แปลเองยังได้นำประวัติความเป็นมาของ อิริค ฟรอมม์ ตลอดจนหนังสือบางเล่มของฟรอมม์ เช่น เรื่อง *ศิลปะแห่งความรัก กลัวเสรีภาพ* นับเป็นพื้นฐานอย่างดีสำหรับผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับผู้แต่งมาก่อน อีกทั้งยังแนะนำหนังสือบางเล่มสำหรับผู้ที่ขาดพื้นฐานทางด้านจิตวิเคราะห์อีกด้วย

อะไรคือเป้าหมายของฟรอมม์

ในการเสนอบทความนี้ ฟรอมม์ได้เสนอแนวคิดทางด้านจิตวิเคราะห์ที่มีใช้ฟรอยด์ แต่สืบเนื่องจากฟรอยด์ (ซึ่งบางแนวที่เขามองโดยเฉพาะจิตไร้สำนึก ก็ไม่สอดคล้องกับฟรอยด์นัก) ฟรอมม์ใช้คำเรียกว่า “จิตวิเคราะห์แบบมนุษยนิยม” ฟรอมม์มีความคำนึงในสภาวะทางจิตของคนในปัจจุบันที่กำลังเผชิญกับ “วิกฤตทางจิตวิญญาณ” (บทที่ 1) ฟรอมม์หาทางแก้ไขวิกฤตการณ์นี้ โดยการที่มนุษย์ยังมีความสามารถอย่างยิ่งถึงความผาสุกได้ เขาได้เสนอหลักเกณฑ์วิถีทางทางจิตวิเคราะห์และพุทธศาสนิกายเซน ที่ดูเหมือนว่ามีจุดมุ่งหมายในสัง-กรรมร่วมกัน ซึ่งเป้าหมาย “จิตวิ-

เคราะห์แบบมนุษย์นิยม” นี้ มิได้เพียงแต่รักษาอาการคนไข้เท่านั้น แต่รวมถึงการปลดปล่อยมนุษย์จากโรคประสาท การเก็บกด และความไม่ปรกติทางใจ ซึ่งเป้าหมายนี้ฟรอมม์มองว่าเป็นเป้าหมายที่นำความสุข เช่นเดียวกับของเซิน

ฟรอมม์มองว่าปัญหาที่มนุษย์ปัจจุบันเผชิญอยู่นี้ มาจากการใช้แต่เพียงความคิดสติปัญญาด้านเดียว นับแต่เดส์คาร์ตส์เป็นต้นมาได้แยกปัญญาออกจากอารมณ์ความรู้สึก ใช้เพียงปัญญาควบคุมอารมณ์และธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ยังผลให้มนุษย์มุ่งแสวงและมุ่งหาผลประโยชน์จากวัตถุอย่างมาก สิ่งเหล่านี้กลายเป็นส่วนสำคัญในชีวิต ความโลภจึงพอกพูนต่อมนุษย์มากขึ้นเรื่อย ๆ โดยแสวงหาสิ่งภายนอกเป็นเครื่องตอบแทน มนุษย์จึงขาดความสำนึกหรือไม่อาจสัมผัสกับอารมณ์ความรู้สึกของตัวเองได้ มีแต่ความวิตกกังวลกลัว ห่อเหี่ยว สิ้นหวัง และความเบื่อหน่ายในชีวิต ฟรอมม์ได้วิจารณ์ว่า การรักษาโดยอาศัยจิตวิเคราะห์แบบฟรอยด์ ไม่อาจจัดหรือกำจัดอาการของผู้ป่วยได้ เนื่องจากความบกพร่องทางอารมณ์หรือวิกฤตทางจิตวิญญาณนี้ มีสาเหตุมาจากความแปลกแยก (alienation) ของมนุษย์เอง ความแปลกแยกที่มนุษย์มีต่อตนเอง เพื่อน พ้อง สังคม และความแปลกแยกจากธรรมชาติสิ่งรอบตัว ซึ่งความ

แปลกแยกดังกล่าวเป็นสมมติฐานของวิกฤตทางจิตวิญญาณ ฟรอมม์มองว่า “จิตวิเคราะห์แบบมนุษย์นิยม” สามารถจัดในรากเหง้าความทุกข์ของมนุษย์และช่วยบันดาลให้เกิดความสุขแก่คนไข้ได้

อะไรคือความสุข ณ ที่นี้ ฟรอมม์พยายามเชื่อมโยงเป้าหมายของจิตวิเคราะห์แบบมนุษย์นิยม และเซินเข้าด้วยกัน โดยหันมาพิจารณาว่า อะไรคือสิ่งที่ชะตากรรมได้กำหนดคนมนุษย์มา ขณะที่สัตว์ต่าง ๆ มีกลไกที่ตายตัวและสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ แต่มนุษย์เองขณะที่ดำรงอยู่ในธรรมชาติ และสามารถก้าวพ้นจากธรรมชาติได้ เพราะมนุษย์มีความสำนึกรู้และเป็นเอกเทศจากธรรมชาติ – ยังผลให้บังเกิดความรู้สึกโดดเดี่ยว กลัวตาย ไร้กำลัง สิ่งดังกล่าวนับเป็นการรบกวนจิตใจมนุษย์เสมอ หรืออีกนัยหนึ่ง ปัญหาของการดำรงอยู่นับเป็นปัญหาที่มนุษย์ได้เผชิญมาตลอด ปัญหาของการเอาชนะความทุกข์ ความรู้สึกถูกรอบงำถูกรัดรั้ง ความรู้สึกที่แบ่งแยกจากผู้อื่นและสิ่งต่าง ๆ หรืออีกนัยหนึ่ง มนุษย์จะสร้างความผสมกลมกลืนกับเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติรอบตัวได้อย่างไร

ฟรอมม์เสนอว่า การแก้ปัญหาดังกล่าวมีอยู่สองวิธี วิธีแรกคือ การเอาชนะความรู้สึก

แปลกแยก โดยการถดถอยเข้าไปสู่ภาวะที่กลมกลืน หรือสภาวะที่ดำรงอยู่ก่อนเกิดหรือก่อนมีความสำนึก ซึ่งการถดถอยดังกล่าวมีหลายรูปแบบ เช่น การกลับเข้าสู่มดลูก แม่ธรณี ความตาย หรือการเข้าหาอ้อมอกของแม่ หรือคำบัญชาของพ่อ หรือการทำลายทุกสิ่งทุกอย่าง หรือการบูชาตัวเองที่ใครแต่ละคนไม่ได้ หรือ (ในบางรูป) คือการยอมสยบอยู่ภายใต้อำนาจเผด็จการ

อีกวิธีคือ การเกิดอย่างสมบูรณ์ หมายถึง การพัฒนาความสำนึก เหตุผล ความคิด ให้สูงส่งยิ่งขึ้น จนหลุดหรือละจากการหลงตัวเอง และเข้าไปผสมกลมกลืนกับตนเอง เพื่อนมนุษย์ และโลกในระดับใหม่ ฟรอมม์ได้อธิบายความสุข โดยยกเอาคำพูดของไฮเดกเกอร์ผสมผสานกับการมองของเขาเองว่า

“...ความสุขเป็นภาวะที่เหตุผลได้พัฒนาไปอย่างเต็มที่ เหตุผลในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเพียงการใช้ปัญญาวินิจฉัยสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่หมายถึงการเข้าถึงสัจธรรมโดยปล่อยให้สรรพสิ่งดำเนินไปอย่างที่เป็นอยู่ (คำของ Heidegger) ความสุขจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อเราสามารถเอาชนะการบูชาตัวเอง ต่อเมื่อเราเป็นคนเปิดเผย รู้จักสนองตอบ สิ่งรอบตัว มีความอ่อนไหว ตื่นอยู่เสมอ และมีจิตว่าง (ใน

ความหมายของเซน) ความผาสุกหมายถึงการเข้าไปเกี่ยวข้องกับมนุษย์และธรรมชาติในทางอารมณ์ความรู้สึกอย่างเต็มที่ หมายถึงการเอาชนะความแบ่งแยกจากคนอื่น หรือเอาชนะความแปลกแยก และหมายถึงการบรรลุความเป็นหนึ่งอันเดียวกับทุกสิ่งที่ดำเนินอยู่ในโลก...”

ทั้งนี้ “จิตวิเคราะห์แบบมนุษยนิยม” จะช่วยบรรลุเป้าหมายแห่งความผาสุกดังกล่าวได้อย่างไร ฟรอมม์ได้พิจารณา จิตสำนึก (ego) และจิตไร้สำนึก (id) ของฟรอยด์ ที่มนุษย์ได้เผชิญกับการขัดแย้งระหว่างจิตไร้สำนึกและจิตสำนึกเสมอมา ฟรอมม์ได้เสนอว่า ทำอย่างไรจิตไร้สำนึกจะเป็นจิตสำนึกได้ หรือ การเปลี่ยนจิตไร้สำนึกไปสู่จิตสำนึก ถึงแม้ว่าการมองของฟรอมม์ทางด้านจิตสำนึก และจิตไร้สำนึกจะแตกต่างจากฟรอยด์ก็ตาม ฟรอมม์ได้เปรียบเทียบจิตสำนึกและจิตไร้สำนึก เสมือนกับสถานะการขัดแย้งระหว่าง “มนุษย์สังคม” (social man) กับ “มนุษย์สากล” (universal man) มนุษย์สังคมในสายตาของเขาเป็นตัวแทนจิตสำนึกที่ผิดพลาด เพราะผ่าน “เครื่องกรองแห่งสังคม” อันได้แก่ ภาษา ตรรกวิธี และเนื้อหาประสบการณ์ในแต่ละสังคม ทั้งหมดนี้เป็นการปรุงแต่งขึ้นผิดไปจากความเป็นจริง เขาจึงมองว่า

จิตสำนึกเป็นสิ่งหลอกลวง ส่วนจิตไร้สำนึก เป็นความจริง สังคมที่สังคมเก็บกดไม่ให้คนได้รับรู้ ฉะนั้นการทำให้จิตไร้สำนึกเป็นจิตสำนึก หมายถึงการทำให้คนบังเกิดความเข้าใจในสถานะที่เป็นจริง โดยสำนึกในความผิดพลาดหลอกลวงที่หุ้มห่อในจิตสำนึกและอาจเชื่อถือในสัจธรรมได้

ทั้งนี้ความเป็นมนุษยนิยมในความหมายของฟรอมม์ คือ “จิตสากล” หรือ “มโนธรรมมนุษยนิยม” ที่ถือเป็นตัวแทนของสถานะที่เป็นจริงของมนุษย์ทั้งปวง ฟรอมม์ได้ให้แก่ว่า ถ้าสังคมได้พัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์สังคมมากกว่ามนุษย์สากลมากเพียงไร ความแปลกแยกของมนุษย์ก็จะมีมากขึ้นเพียงนั้น และในทางตรงกันข้าม

“ยิ่งสังคมก้าว ไปสู่บรรทัดฐานของการดำรงชีวิตที่มีความเป็นมนุษย์มากขึ้นเท่าใด ความขัดแย้งระหว่างความโดดเดี่ยวจากสังคม (เนื่องจากการเป็น “มนุษย์สากล”) กับความโดดเดี่ยวจากมนุษยชาติ (เนื่องจากการเป็น “มนุษย์สังคม”) ก็ยิ่งลดน้อยลงเท่านั้น ถ้าหากเป้าหมายของสังคมกับเป้าหมายของมนุษยชาติมีความขัดแย้งกันมาก มนุษย์ก็ย่อมถูกผลักดันให้เกิดความโดดเดี่ยวในข้อใดข้อหนึ่ง คือ เป็น “มนุษย์สังคม”

แต่โดดเดี่ยวจากมนุษยชาติ หรือ เป็น “มนุษย์สากล” แต่โดดเดี่ยวจากสังคม... สรุปแล้วมนุษย์จะสามารถทำอะไรที่สอดคล้องกับนิมิตของตนได้หรือไม่ จึงขึ้นอยู่กับว่าเขาสามารถก้าวหลุดออกไปจากขีดจำกัดแห่งสังคมของตน และกลายเป็นพลเมืองของโลก เป็น “นักสากลนิยม” ได้มากน้อยแค่ไหน จิตวิเคราะห์แบบมนุษยนิยมในความหมายหนึ่งคือ ความเป็นมนุษย์สากลที่สำคัญในธาตุแท้ของมนุษย์ทั้งหมด หรือ การหยั่งถึงในสัจธรรมที่มนุษย์พึงมีได้นั่นเอง”

ฟรอมม์มีวิธีการใดบ้างที่จะนำเอาจิตไร้สำนึก ในนามของมนุษย์สากลให้เป็นที่กระจ่างชัดขึ้นมา เขาได้เสนอว่า เราต้องใช้ปัญญาและอารมณ์ความรู้สึกควบคู่กัน ยกแก่การอธิบาย เป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นเอง และเป็นไปอย่างฉับพลัน อยู่ในสถานะของการรู้เอง (intuition) การรักษาค้นไขในแนวของฟรอมม์ คือ การเข้าใจในตัวคนไขให้มากที่สุด และผู้วิเคราะห์มีความเป็นตัวของตัวเองขณะเดียวกับการเข้าไปอย่างลึกซึ้งในคนไขนั้น ๆ ทั้งคนไขและผู้วิเคราะห์มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีการผสมกลมกลืนกันอย่างดี คือ มีการศึกษาเข้าใจกันทั้งสองฝ่าย หน้าที่ของนักจิตวิเคราะห์คือการช่วยให้คนไขได้ปลดปล่อยจิต

สำนึกที่หลอกลวงออกไป อาจเข้าสู่สัจธรรมของจิตไร้สำนึกได้ ดังคำพูดของฟรอมม์

“การมีจิตสำนึก (ส่วงรู้) เกี่ยวกับจิตไร้สำนึก จึงหมายถึง การขจัดความเก็บกด ขจัดความแปลกแยก หมายถึง การตื่น (wake up) กำจัดภาพลวงตา ความมืดที่หลอกลวง และการมองสภาพเป็นจริงตามที่ เป็นจริง การขจัดความรู้โลก ในลักษณะที่แบ่งแยกตัวตน ออกจากวัตถุ... ทำลายภาวะ แยกแยกภายในตัวเรา ระหว่างมนุษย์สากลกับมนุษย์สังคม ภาวะ แยก (polarity) ระหว่างจิตสำนึก กับจิตไร้สำนึก ย่อมหมดไป และบรรลุถึงการรับรู้โลก (หรือ สภาพที่เป็นจริง) ในลักษณะ ใกล้ชิด ปราศจากการบิดเบือน หรือปัญหาเข้าแทรกแซง ใน ภาวะนี้ “...หมายถึง การขจัด ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ขจัดการผูกมัดของตัวตน เหมือน ว่าตัวตนเป็นสิ่งที่ไม่มีสิ่งใดมา ทำลายได้...” หมายถึงการเปิด กว้าง รู้จักตอบสนอง ขจัด ความโลภ ทำให้ชีวิตมีความ ถูกต้องงดงาม”

อะไรในเซนที่สอดคล้องกับ จิตวิเคราะห์แบบมนุษยนิยมของ ฟรอมม์ เราจะพิจารณาใน เป้าหมายและวิธีการของทั้งสองแบบ ที่มีรากฐานทางที่มาที่ต่างกันโดยสิ้นเชิง จึงเป็นที่น่าสนใจที่เราอาจ

แสวงหาความคล้ายคลึงหรือความแตกต่างกันของทั้งสองแบบความคิดนี้

ประการแรก เมื่อเราพิจารณาถึงเป้าหมายของทั้งสองแนวคิดนี้ จะเห็นได้ว่า ทั้งสองระบบต่าง พยายามแก้ปัญหาของมนุษย์ที่มี อยู่สืบเนื่องมาจากความไม่รู้หรือ หลงผิดของมนุษย์เอง โดยมุ่งไปสู่ การเข้าถึงสัจธรรมการรับรู้โลก อย่างที่เป็นอยู่จริง ไม่มีภาวะ เคลือบแฝง หรือความหลอกลวง มาเป็นเครื่องบดบังสิ่งที่เป็นจริง เช่น หมายถึง ชาทอริ จิตวิเคราะห์ หมายถึง การหยั่งรู้ในจิตสากล ขจัดสภาวะขัดแย้งทางจิตสำนึก และจิตไร้สำนึก เข้าสู่สภาวะแห่ง การเข้าใจในสัจธรรม ทั้งสองแบบ มุ่งในการขจัดความโลภ โกรธเกลียด ของมนุษย์ คงเหลือแต่ ความกลมกลืนของมนุษย์ใน จักรวาลนี้

ทั้งนี้เป็นการง่ายที่จะมองเห็นจุดมุ่งหมายของทั้งสองแบบ ที่ดูจะเป็นหนึ่งเดียวกัน แต่มีวิธีการ ที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ขณะที่ จิตวิเคราะห์ใช้วิธีการซักถาม คนไข้ทุกแห่งทุกมุม พยายามขจัด การใช้เหตุผลออกจากคนไข้ พยายามเข้าสู่จิตสำนึกที่ผิดที่ ไม่อาจ ล่วงรู้จากคนไข้ได้ ให้คนไข้หยั่งรู้ ในสัจธรรมร่วมกับผู้วิเคราะห์ได้ ส่วนเซน อาจารย์เซนมีวิธีการให้ ศิษย์ทำสมาธิ โดยสำนึกในปริศนาธรรม และหยั่งถึงสภาวะของ

ปริศนาธรรมนั้น ๆ เป็นทางนำไปสู่การรู้แจ้งหรือการรู้แจ้งอย่าง ฉับพลัน ศิษย์มีอาจใช้ปัญญา แต่ มาจากการตระหนักจากภายใน ใน การหยั่งรู้ นั้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า ด้วยวิธีการ ที่แตกต่างกันดังกล่าว นั้น สา-มารถช่วยให้บังเกิดผลเดียวกัน หรือไม่ ฟรอมม์อาจพิจารณาในแง่ ของทฤษฎีของความน่าจะเป็น ว่า ด้วยขั้นตอนดังกล่าว ก็ย่อมอาจ นำมนุษย์หลุดไปจากความไม่รู้ได้ อุปมาเสมือนกับวิธีการตอบโต้ ของโสกราตีสและศิษย์ที่พยายาม รู้จักสิ่งที่ไม่รู้แน่นอน ๆ คิดว่ารู้แต่ ความจริงไม่รู้ แต่ทั้งนี้การรู้แจ้งจะ บังเกิดขึ้นได้ด้วยวิธีการดังกล่าว หรือไม่ยังเป็นที่ยสงสัยพอ ๆ กับวิธีการ ของเซนที่ลำบากแก่ผู้ปฏิบัติ ถ้าไม่อาจแก้ไขปริศนาธรรมนั้นได้ ทั้งสองระบบเป็นสิ่งที่จำต้องอาศัย ความหยั่งรู้จากภายใน ที่ไม่ได้มา จากปัญญาเหตุผล แต่เป็นสภาวะ เฉพาะตัวของผู้นั้น เมื่อพร้อมต่อ ความรู้แจ้ง และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น เฉพาะ และด้วยตนเอง...ไม่ว่าจะมีนักจิตวิเคราะห์ที่ปราชญ์ปรื่อง หรืออาจารย์เซนผู้เก่งกล้าสามารถ รู้แจ้ง ก็ไม่อาจทำให้คนไข้หรือ ศิษย์บรรลุได้ สภาวะเฉพาะตนนี้ จึงเป็นความยากลำบากของมนุษย์ ที่จะก้าวไปสู่ความรู้แจ้ง ความสุข ล้นเหลือ (blissfulness) ได้ ทั้งนี้ ถ้าผู้ใดก้าวข้ามแดนของความไม่รู้ ไปสู่ความรู้แจ้งได้แล้ว สภาวะ

ของความรู้แจ้งนี้ย่อมมีอำนาจในตัวที่ส่งผลให้บังเกิดความปิติสุขแก่นมนุษย์เป็นอย่างมาก

สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งของฟรอมม์คือ การกล่าวถึงวิกฤติการณ์ทางจิตวิญญาณและจิตวิเคราะห์แบบมนุษยนิยม การเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการมองมนุษย์ของฟรอมม์ทั้งสองแนวทางนี้ ในแง่หนึ่งนับได้ว่า ฟรอมม์ได้มีสายตาอันกว้างไกลที่พยายามจะเข้าใจสังคมปัจจุบันภายใต้การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจทั้งหลายที่มีผลกระทบต่อมนุษย์ในแง่ลบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่อีกแง่หนึ่งฟรอมม์ยังมีความหวังที่มนุษย์อาจดำรงอยู่ในโลกนี้ได้อย่างกลมกลืนกับสิ่งรอบตัวมนุษย์ ดำรงไว้ซึ่งความเป็นมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์แบบถึงแม้ว่าวิธีการของเขายังมีความยุ่งยาก คลุมเครือว่าจะบรรลุผลได้ดีเพียงใด ทั้งนี้ นับเป็นปรากฏ-

การณ์ที่น่าสนใจระหว่างแนวคิดตะวันตกและตะวันออกที่มีพื้นฐานความเป็นมาและวิธีการที่ต่างกันโดยสิ้นเชิง แต่พยายามมุ่งแสวงหารูปแบบของการดำรงอยู่และการมีชีวิตอย่างผาสุก การพยายามหั่งในความเป็นจริงเดียวกันนี้ได้บ่งถึงความเป็นมนุษย์เหมือนกันที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน ทั้งนี้ในบางแง่ที่ฟรอมม์คิดอาจถูกวิจารณ์ว่า อยู่ในกระแสคลื่นของการเปลี่ยนแปลงในอเมริกา หรือการถือเป็นประเพณีนิยมในขณะนั้น ที่นำเอาแนวคิดเซน ไปใช้ในทางจิตวิเคราะห์ตะวันตก ซึ่งเมื่อประมาณ 10 ปีก่อน เซนเข้าไปมีบทบาทอย่างมากในวงวิชาการในอเมริกา อย่างไรก็ดี ทั้งนี้ความพยายามของฟรอมม์ไม่เปล่าประโยชน์ที่จะหาทางออกให้แก่มนุษย์ที่สิ้นหวังในปัจจุบันได้ทางหนึ่งถึงจะยังไม่สมบูรณ์แบบที่เดิวนักก็ตาม ★

จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี

คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์